

Juriidilise isiku kriminaalvastutuse aktuaalseid küsimusi Eesti karistusõiguses

Elina Elkind
Tartu Ülikooli magistrant

Alustuseks tutvustan lühidalt juriidilise isiku kriminaalvastutuse arengut Eestis ja kehtivast KarS-st johtuvaid üldpõhimõtteid Eesti karistusõiguses. See võimaldab meil mõista ka mõnede probleemide tausta.

Sissejuhatus

- Kuni 01.09.2002 – kehtivad kriminaalkoodeks ja haldusõigusrikkumiste seadustik.
- Kuriteo subjektiks on ainult füüsiline isik.
- Haldusõigusrikkumise eest võib vastutada juriidiline isik: olemuslikult oli tegemist objektiivse vastutusega, kuna HÕS-ist puudusid vastutuse alused. Juriidilise isiku haldusõigusrikkumised olid ettenähtud valdkonnaseadustes.
- 01.09.2002 – jõustus karistusseadustik (KarS).
- Süüteo (kuriteo ning väärteo) subjektiks võib olla nii füüsiline kui juriidiline isik.
- Eeskuju Prantsusmaa Codé Pénal, arvestati ka EN soovitus (R (88) 18).

Põhiprintsiibid

- Tuletatud vastutus: juriidilise isiku vastutust tuletatakse organi või juhtivtöötaja teost (KarS § 14 lg 1);
- Paralleelvastutus: üldjuhul vastutavad nii füüsiline kui juriidiline isik (KarS § 14 lg 2);
- Tegu peab olema toime pandud juriidilise isiku huvides (KarS § 14 lg 1);
- Spetsiaalsuspõhimõte: juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel (KarS § 14 lg 1);
- Juriidilise isiku süüvõime põhineb tema õigusvõimel (KarS § 37).

Tuletatud vastutus: seos füüsilise isiku ja juriidilise isiku vahel

- Põhireegel: juriidilise isiku vastutus põhineb füüsilise isiku teol. Sellest tulenevalt peab tuvastama kõiki süüteo tunnuseid FI teos. Kohtupraktikas on kinnistunud seisukoht, et kuigi seadusandja on kasutanud organi mõistet, on vajalik konkreetse isiku – organi liikme - tuvastamine;
- Erandid: salajane hääletamine, kui pole võimalik kindlaks teha, kes hääletas poolt/vastu.
- Tegevusetusdelikt: juhatuses ei ole ülesanded omavahel jagatud – võimalik vastutusele võtta kõiki juhatuse liikmeid?
- Probleemolukord: puuduvad tõendid selle kohta, kes organi liikmetest või juhtivtöötajatest andis ebaseadusliku korralduse, kuid asjaoludest nähtuvalt on selge, et keegi seda tegi juriidilise isiku huvides.
- Väärtegude puhul on tuletatud vastutuse põhimõte osutunud menetlejate jaoks komistuskiviks. Võrreldes haldusõigusrikkumistega, kui ei pidanud mingit seost füüsilise isiku teoga tuvastama, on praegune olukord palju keerulisem.

Paralleelvastutus

- *Ne bis in idem*: kas füüsilise isiku ja juriidilise isiku üheaegne vastutus on selle põhimõttega vastuolus?
- JI ja FI samaaegne vastutus ei ole selle põhimõttega vastuolus.
- Võimalik lahendus üksikutel juhtudel (näiteks nn ühe mehe äriühingud): kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekusest JI või FI suhtes.

Juhtivtöötaja

- Juhtorgani liige (sisuliselt kaetud organi mõistega);
- Keskastme juht, kellel on iseseisvate otsuste vastuvõtmise pädevus kindlates valdkondades.
- Mitte agent või lihttöötaja.

Juriidilise isiku vastutus agendi või lihttöötaja eest

- Juhtivtöötaja heakskiit või korraldus ebaseadusliku teo toimepanemiseks: (vahendlik) täideviimine või osavõtt (näiteks kihutamine või kaasaitamine).
- Kas juhtivtöötaja ja vastavalt JI vastutuselevõtmiseks sellisel juhul piisaks sellest, kui volitaja ütleb: tee kõike, mida pead vajalikuks tulemise saavutamiseks?

- Juhtivtöötaja tegevusetus: vajaliku teo toimepanemata jätmine (nt korralduse andmata jätmine), millega kaasnes kahjulik tagajärg. Tegemist on mitteehtsa tegevusetusdeliktiga. Vastutus tuleneks juhatuse liikme (juhtivtöötaja) garandiseisundist. Vt KarS § 13 lg 1.
- Juhtivtöötaja tegevusetus: probleem on formaalsete deliktidega, mida on võimalik toime panna ainult tegevusega ja mis ei nõua tagajärje saabumist, näiteks:
 - Altkäemaksu andmine;
 - Valeandmete esitamine.
- Võimalik oht: ebaseadusliku tegevuse *outsourcing* ehk ülesannete (aga ka vastutuse?) edasiandmine.
- Saksa haldusõigusrikkumiste seadustiku (OWiG) § 130 sätestab ehtsa tegevusetusdelikti – ettevõtja (ettevõtte omaniku) poolt järelevalve teostamata jätmine, mille tagajärjel sai võimalikuks, et töötaja pani toime süüteo. Selle kaudu on OWiG § 30 alusel võimalik ka JI vastutus.

Alternatiivne tee: juriidilise isiku iseseisev vastutus

- Eeldab JI süüteomõiste spetsiifiliste küsimuste lahendamist. Võimalik kasutada organisatsiooniliste puuduste teooriat juriidilise isiku süü tuvastamiseks (nõutavate järelevalvemeetmete teostamata jätmine, vajalike reeglite kehtestamata jätmine, *corporate compliance* programmid, siseauditi korraldus jne)

Juriidilise isiku huvid

- Tegemist on FI teo kohustusliku tunnusega;
- Huvide positiivne määratlus: tegu seotud tööülesannetega, nende eduka täideviimisega ja/või toob JI-le kasu;
- Huvide negatiivne määratlus: ei ole JI huvides, kui teenib ainult FI erahuve.
- Võib olla väljaspool JI tavalist tegevust.

Spetsiaalsuse põhimõte vs üldklausel

- Spetsiaalsuse põhimõte: seadusandja otsus, mis süütegude osas ette näha juriidilise isiku vastutust;
- Probleem: kas on alati õigustatud. Nt: kindlustuskelmuse eest on JI vastutus, arvutikelmuse eest ei ole. Ettevaatamatusest surma põhjustamise eest vastutus puudub (arvatavasti leiti, et puudub JI huvi) – samas on olemas seoses süütegudega töötervishoiu, tööohutuse ja tehnilise järelevalve valdkonnas.

Jurisdiktsioon

- Karistusseaduse isikuline kehtivus: kas JI vastutab ka siis, kui on täidetud § 7 tingimused FI osas? Tuletatud vastutuse põhimõtte rakendamisel on selline lahendus võimalik.
- Mis aga juhtub siis, kui juhtivtöötaja ei ole Eesti kodanik ja tegu on toime pandud välismaal?
- Puudub vastav reegel juriidilise isiku jaoks. Sellise reegli näiteks oleks jurisdiktsiooni laiendamine juhtumitele, kui tegu on toime pandud juriidilise isiku huvides, kes on Eestis registreeritud. Siinkohal oleks võimalik ka olukord, kui FI-d ei saa karistada, kuna ta pole Eesti kodanik ja JI-d saab küll. Samas karistatava teo tunnuseid saaks ikka kindlaks teha FI tegevuses.

Süüteomenetluses osalemine

- KrMS § 36 (juriidilisest isikust kahtlustatava ja süüdistatava osalemine kriminaalmenetluses) - ainult juhatuse liikme kaudu.
- Väärtegude puhul võib olla väga koormav – eriti rahvusvaheliste ettevõtete juhatused.
- Kas on võimalik huvide konflikt KrMS tähenduses, kui FI-l ja JI-l on sama advokaat? Üldjuhul ei tohiks olla, kuna põhiprintsiibiks on paralleelne vastutus. FI-le ei ole kasulik JI süüdimõistmine, kuna see ei välista tema vastutust.

Karistused

- Rahatrahvi tõstmine väärtegude eest.
- Kas peaks kaasnema rahatrahvi tõstmine ka füüsiliste isikute osas, et säiliks tasakaal või on õigustatud ainult JI osas?

Kasutatud lühendid

KarS- karistusseadustik

JI – juriidiline isik

FI – füüsiline isik

RK – Riigikohus